Universiteit Leiden
The Netherlands

Islamic Reformism and Christinaity. A Critical Reading of the Works of Muhammad Rashid Rida and his Associates (1898-1935)

Ryad, U.

Citation

Ryad, U. (2008, June 12). *Islamic Reformism and Christinaity. A Critical Reading of the Works of Muhammad Rashid Rida and his Associates (1898-1935)*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/12958

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/12958

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting en conclusies

Dit proefschrift bestudeert de interactie tussen islam en christendom in de moderne tijd, aan de hand van de polemische geschriften over het christendom van de vooraanstaande Syrisch-Egyptische moslimgeleerde Mohammed Rashīd Riḍā (1865-1935) en van andere publicisten in zijn reformistische tijdschrift *al-Manār* ('de Vuurtoren').

Naast *al-Manār* is gebruikgemaakt van andere gepubliceerde werken van Riḍā en van een drietal familiearchieven. Het eerste betreft Riḍā's privé-archief, dat in bezit is van zijn familie in Cairo. Dit archief bevat onder andere zijn correspondenties binnen en buiten de Arabische wereld, zijn dagboekaantekeningen, ongepubliceerde stukken, zijn diploma's en documenten die betrekking hebben op zijn uitgeverij en tijdschrift. Gedurende mijn onderzoeksperiode ben ik er verder in geslaagd twee andere archiefcollecties op te sporen: het archief van een zekere dr. Zekī Ḥishmat-Bey Kirām, die – zoals uit nader onderzoek bleek - een van Riḍā's vrienden en vertalers in Berlijn was en het familiearchief van een andere belangrijke contactpersoon uit Riḍā's kring, de beroemde Marokkaanse Salafī geleerde Taqī al-Dīn al-Hilālī. Dit tot dusver onbekende bronmateriaal biedt nieuw inzicht in de wereld waarin Riḍā leefde en de personen met wie hij samenwerkte.

In de *inleiding* wordt de achtergrond van de probleemstelling kort uiteengezet. Centraal staat dat het missionarissenwerk meestal vanuit een christelijk perspectief bestudeerd wordt. Dit heeft een tekort aan relevante informatie van islamitische zijde met zich meegebracht en een onduidelijk beeld gecreëerd over de situatie waarin de christelijke missionarissen en moslims zich destijds bevonden. Hoe keken bijvoorbeeld de moslims, in diverse regio's en onder verschillende omstandigheden, aan tegen de activiteiten van de christelijke missionarissen en hun publicaties? Hierbij worden de polemische werken van Riḍā als uitgangspunt genomen, zodat inzicht kan worden verkregen in de interactie die destijds tussen moslims en christenen heeft plaatsgevonden. Het belang van dit onderzoek ligt in het feit dat er tot nu toe nog geen volledige wetenschappelijke studie is verschenen over de ontwikkeling van Riḍā's opvattingen over het christendom en de in *al-Manār* gepubliceerde reacties van hemzelf en anderen op het zendingswerk.

Het *eerste* hoofdstuk schetst de historische achtergrond van Riḍā's polemiek over het christendom als onderdeel van zijn uiteenlopende visies ten opzichte van het westen. Ridā ontleende zijn kennis van het westen aan verschillende bronnen. Getracht wordt inzichtelijk te maken hoe Riḍā, zonder enige beheersing van westerse talen, informatie uit allerlei bronnen in zijn publicaties verwerkte. Hij verklaart dat hij zijn kennis over de moderne ontwikkelingen in

het westen primair heeft verworven door zijn discussies en het persoonlijke contact dat hij onderhield met, zoals hij hen aanduidt, 'liberale christelijke denkers' in Libanon, met name de Amerikaanse zendelingen in Beiroet. Centeraal punt van dit hoofdstuk is dat de kritiek van islamitische zijde op het christendom in deze periode mede beïnvloed werd door de nieuwe golf van bijbelstudie die in de 19de eeuw was ontstaan. Aan Europese universiteiten werden vraagtekens geplaatst bij de wonderen zoals die vermeld staan in het Oude en Nieuwe Testament, historische gebeurtenissen werden in twijfel getrokken; hetzelfde gold voor de drie-eenheid, de vergoddelijking van Jezus en zijn kruisiging en wederopstanding. Deze kritische vragen ten aanzien van het christendom bereikten de islamitische wereld, vooral na het beroemde debat te Agra (India) in 1854 tussen de Duitse zendeling Karl Gottlieb Pfander en de Indiase islamitische theoloog Rahmatullāh al-Qairanāwī. Al-Qairanāwī maakte gebruik van de kritische werken over het christendom van bekende westerse theologen die onder invloed stonden van liberalisme en historische kritiek. De wijze waarop al-Qairanāwī het christendom met zijn eigen wapens bestreed, vond navolging onder andere islamitische critici.

Welke informatiebronnen over het westen had Riḍā tot zijn beschikking? In deze periode nam het aantal vertalingen van westerse werken in het Arabisch een enorme vlucht. Dit was een prettige bijkomstigheid voor Ridā, die door gebruik te maken van dergelijke vertalingen zijn gebrek aan kennis van de westerse talen wist te compenseren. In zijn polemische discussies haalt Ridā dikwijls passages aan uit dergelijke bronnen. In dit hoofdstuk wordt een aantal voorbeelden aan de orde gesteld. Hieruit blijkt dat het moeilijk valt te achterhalen waar de bronnen precies vandaan komen, omdat Riḍā de gewoonte had om titels en namen van de oorspronkelijke auteurs over te zetten naar Arabische transcripties. Desalniettemin is het grotendeels gelukt een en ander in de westerse bronnen te traceren. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan twee belangrijke casussen. In zijn polemiek tegen het christendom gebruikte Riḍā de analyse van de archeologische ontdekkingen die leidden tot de door de Duitse professor Friedrich Delitzsch aangevuurde 'Babel-und-Bibel-Streit' (1903). Deze casus wordt vergeleken met zijn op het eerste gezicht ambivalente reactie op de in 1933 verschenen Arabische vertaling van de *Encyclopedia of Islam* (*EI)* en in het bijzonder het lemma van de hand van de Nederlandse oriëntalist Arent Jan Wensinck over Ibrāhīm. Het is overigens aannemelijk dat sommige westerse werken voor Ridā vertaald werden door vrienden en studenten die kennis hadden van westerse talen. Zijn netwerk bestond verder uit diverse schrijvers in de islamitische wereld en daarbuiten. Hieronder vinden wij de namen van de Syrische prins Shakīb Arslān, de bovengenoemde Zekī Kirām, ʿĀdel Zuʿayter, Muḥammad Tawfīq Ṣidqī**,** Muḥammad Ṭāhir al-Tannīr, en de eerdergenoemde Taqī al-Dīn al-Hilālī.

Het *tweede* hoofdstuk bestudeert Riḍā's betrekkingen met christelijke Arabische intellectuelen. Gekeken wordt naar zijn samenwerking, conflicten en

met name naar zijn religieuze en politieke confrontaties met hen. De eerste groep wordt gevormd door de Syrisch-christelijke nationalisten, die hun politieke ideologie met Riḍā deelden. Deze intellectuelen waren meestal secularisten en namen een kritische houding aan tegenover hun oorspronkelijke religie, inclusief de christelijke geestelijkheid. Riḍā's relaties en debatten met intellectuelen als Faraḥ Anṭūn, Jurjī Zaidān, Shiblī Shumayyil en Khalīl Saʿādeh zijn belicht. Riḍā heeft zich sterk ingezet om zijn politieke ideologieën aan zijn religieuze opvattingen te relateren. Dit 'evolutieproces' heeft meer dan dertig jaar geduurd en was bedoeld als antwoord op de christelijke Arabieren die de islam op een negatieve manier bekritiseerden. De politieke en sociaal-culturele ontwikkelingen in de islamitische wereld hadden direct invloed op zijn discussies met deze christelijke groepering, waardoor hij onvoorspelbaar werd in zijn reacties en men zijn relaties met hen als kan fluctuerend typeren. Ten tweede wordt de polemiek van Riḍā tegen de Syrische katholieke groepering bestudeerd, met als in het oog springend voorbeeld het Jezuïtische tijdschrift *al-Machreq*. Zijn op het eerste gezicht inconsistente reactie op de twee Syrische groeperingen wordt in verband gebracht met zijn kritische houding ten opzichte van de Koptische gemeenschap in Egypte, in het bijzonder tegen het Koptische Congres van 1911. Dit congres werd georganiseerd in het zuiden van Egypte als protest tegen de moord op de toenmalige Koptische premier Buṭrus Ghālī Pasha door een lid van de Nationale Partij, Naṣīf al-Wardānī. De Koptische gemeenschap beschouwde deze moord als het dieptepunt van de antichristelijke campagne door de moslims.

In het *derde* hoofdstuk wordt onderzocht op welke wijze Riḍā en zijn medestanders reageerden op de sociale en theologische effecten van het zendingswerk in de islamitische wereld. Geconcludeerd kan worden dat de werken van Riḍā over het christendom een antwoord wilden bieden op de aanvallen van missionarissen op de islam en haar doctrines. In zijn anti-missionarise campagne ontwikkelde Riḍā ook ideeën over het belang van religieuze propaganda. De propaganda van de islam was het enige juiste missiewerk vanuit zijn oogpunt. Hij plaatste de koran boven de bijbel en concludeerde vervolgens dat de islam dankzij de in de koran verkondigde 'ware boodschap' geen missionarissenwerk nodig had. Hij probeerde desondanks zijn ambities wat betreft het verspreiden van deze boodschap te verwerkelijken in zowel woord als daad. Het oogmerk van Ridā bij de bestudering van kritische westerse werken was het verdedigen van zijn geloof tegen de aanvallen op de islam in de geschriften van de zendelingen. En andere reden voor het gebruik van kritsche westerse werken was om de *Daʿwah* ('islamitische missie') uit te dragen. Hiertoe richtte hij ook Dar al- Daʿwah wā al-ʾIrshād ('Huis van Missie en Begeleiding') op, waar jonge moslims werden opgeleid om de islam te verdedigen en te verspreiden en de activiteiten van de zending tegen te gaan. Het idee om een dergelijke school te stichten kwam voor het eerst bij hem op toen hij nog in Tripoli (Syrië) studeerde. Als student bezocht Riḍā de Amerikaanse zendingsinstituten en verdiepte hij zich in hun publicaties; hij

wenste dat de moslims ook dergelijke verengingen en instituten zouden stichten.

Evenals andere islamitische geleerden onder zijn leeftijdgenoten was Riḍā van mening dat het werk van de christelijke missie in het verlengde lag van het Europese kolonialisme. Hij beoogde door middel van een felle weerlegging van het christelijke geloof en haar heilige geschriften, de superioriteit van de islam ten opzichte van andere religies te bewijzen. De deplorabele toestand waarin de moslims zich bevonden, vormde volgens Riḍā de aanleiding voor tegenstanders van de islam de aanval te openen. Riḍā's liet zich vaak op emotionele wijze uit met een onmiskenbare ondertoon van bitterheid. Soms velde hij echter een positief oordeel over de inspanningen van missionarissenscholen, zoals over het Amerikaanse College in Beiroet. Zulke scholen leverden zijns inziens een positieve bijdrage aan de ontwikkelingen op sociaal en technologisch gebied in de islamitische wereld. Gaandeweg werd Riḍā zich er echter van bewust, met name naar aanleiding van de negatieve ervaringen van moslimstudenten op dergelijke scholen, dat deze instituten onlosmakelijk verbonden waren met de 'koloniale hebzucht'. Zo groeide bij hem het besef dat harde woorden tegen het zendingswerk onvermijdelijk waren. De in zijn ogen 'slappe houding' van de schriftgeleerden van Al-Azhar tegenover het zendingswerk, leidde tot een intensieve polemiek met zijn Azhari-opponenten.

In het *vierde* hoofdstuk wordt ingegaan op Riḍā's kritische denken aan de hand van een uitgebreide analyse van zijn eerste polemische werk, *Shubuhāt al-Naṣraniyya wā Hujaj al-Islām* ('De beweringen van het christendom en de bewijzen van de islam'). Dit was tevens de titel van een rubriek die regelmatig verscheen in *al-Manār* in de periode mei 1901 tot 1904; 16 artikelen uit deze rubriek werden later gebundeld en gepubliceerd. De artikelen waren bedoeld als antwoord op christelijke polemieken over de islam, zoals die verschenen in het Egyptische christelijke tijdschrift *Bashā'ir al-Salām* ('Blijde boodschap van vrede'). Geconcludeerd kan worden dat dit werk een onsystematische indeling had: het betrof een compilatie van diverse debatten die hij met christelijke schrijvers was aangegaan. De kern van zijn artikelen lag in het vanuit islamitisch gezichtspunt analyseren van de tekstuele authenticiteit van de bijbel. Opmerkelijk is dat Riḍā slechts in geringe mate aandacht besteedde aan de doctrine van de drie-eenheid en aan andere belangrijke concepten in het christendom, zoals de geboorte van Jezus, de kruisiging en de verlossing.

Riḍā legde een bijzondere interesse aan de dag voor publicaties over het Evangelie. In het *vijfde* hoofdstuk wordt onderzocht in welke mate Riḍā heeft getracht het 'ware' Evangelie te achterhalen, door zijn publicatie van de controversiële Arabische versie van het Evangelie van Barnabas. In 1903 publiceerde hij onder de titel 'Het ware Evangelie' de in het Arabisch vertaalde inleiding op het Evangelie dat de beroemde Russische schrijver en filosoof Tolstoi naar eigen inzicht had bewerkt en ontdaan van wat hij beschouwde als

fictieve elementen. Tolstoi had de vier evangeliën samengevoegd tot een boek. In 1907 publiceerde Ridā eveneens de eerste Arabische vertaling van de hand van een orthodoxe christen, Khalīl Saʿādeh, van het Evangelie van Barnabas. Het Italiaanse manuscript van Barnabas werd in 1709 in Amsterdam ontdekt. Later verdedigde Ridā dit Evangelie als het enige betrouwbare overgeleverde geschrift uit de tijd van Jezus, en achtte zijn authenticiteit sterker dan die van de andere vier canonieke Evangeliën. In de loop der jaren verschenen verschillende vertalingen van het Evangelie, waaronder in het Urdu, Engels, Perzisch, Indonesisch, Nederlands en Duits. Tot op de dag van vandaag wordt de Arabische vertaling van het Evangelie van Barnabas door islamitische polemici beschouwd als een standaardwerk dat gebruikt wordt in hun discussies over het christendom. De vraag die in dit hoofdstuk aan de orde gesteld wordt is waarom Saʿādeh, met zijn christelijke achtergrond, met Riḍā heeft samengewerkt aan de vertaling van Barnabas. Geloofde Saʿādeh in de authenticiteit van het Evangelie van Barnabas? Een ander belangrijk aspect dat eveneens opviel, is dat er nooit eerder onderzoek was verricht naar de achtergrond van de publicatie van deze vertaling. Hoe was de houding van de oosterse christenen in de islamitische wereld tegenover zijn vertaling? En hoe was de receptie van Riḍā's Arabische editie? In *al-Manār* treffen we geen bijdragen aan die dit beeld verhelderen. In dit hoofdstuk komt een tot nu toe onbestudeerd werk naar voren, dat in het licht van Riḍā's relatie met de Koptische gemeenschap in Egypte gezien moet worden. Dit anti-Barnabas werk werd door een moslimbekeerling tot het christendom geschreven, die de christelijke naam Iskandar Effendi ʿAbd al-Masīḥ al-Bājūrī gebruikte en zichzelf 'de Missionaris van Giza' noemde. Volgens al-Bājūrī maakte de publicatie van Riḍā deel uit van de islamitische polemiek tegen de christelijke minderheden in de islamitische wereld, waarbij hij vooral doelde op de Koptische gemeenschap.

Het *zesde* hoofdstuk onderzoekt de positie van Tawfīq Ṣiḍqī's polemieken in *al-Manār*. De vraag die hier aan de orde wordt gesteld, is waarom Riḍā's keuze viel op Ṣiḍqī. Riḍā was onder de indruk van Sidqi's kennis over de natuurwetenschappen en geneeskunde en de manier waarop hij de islamitische bronnen benutte. In zijn polemische artikelen voerde hij een kritische toon tegen het christelijke geloof. Een interessant voorbeeld van zijn medische toepassingen gekoppeld aan theologische vraagstukken was zijn opvatting dat Maria waarschijnlijk een overwegend mannelijke hermafrodiet was. Verder onderzoek bewees dat dit idee dicht bij het gedachtengoed van de dertiende-eeuwse geleerde al–Qurṭubī kwam. Ṣiḍqī en Riḍā deelden dezelfde opvatting over de kruisiging van Jezus. Hun ideeën stemden overeen met de klassieke interpretatie door islamitische geleerden, namelijk dat Jezus niet werd gekruisigd, maar dat God zijn lichaam met dat van Judas had verruild. Judas zou ten gevolge hiervan abusievelijk door de Romeinen gekruisigd zijn. Riḍā baseerde zich hierbij op de theorie van de massapsychologie van de Franse psycholoog Gustave Le Bon. In deze theorie wordt ervan uitgegaan dat menigten specifieke emoties genereren. Volgens Le Bon is de anonimiteit van

feiten en de creatie van clichés in de geest van de mens een natuurlijk proces. Riḍā probeerde hiermee een vergelijking te maken door te stellen dat degenen die getuigen waren van de kruisiging, hierdoor emotioneel zo geraakt waren dat ze het verschil tussen de echte Jezus en de degene die op hem leek, niet meer opmerkten.

In het *zevende* hoofdstuk wordt onderzoek gedaan naar de mate waarin Riḍā de besproken uitgangspunten over het christelijke geloof in zijn *fatwā*'s heeft opgenomen. *Fatwā*'s zijn niet uitsluitend een richtsnoer op het gebied van de geloofsbeoefening en de sharia, maar vormen ook een belangrijke bron voor de studie van polemische discussies. Opvallend is het open karakter van de discussie in de vorm van *fatwā*'s tussen Riḍā en de Deense lutherse zendeling Alfred Nielsen, waarbij allerlei controversiele onderwerpen aan de orde werden gesteld in *al-Manār*. Dit hoofdstuk beschrijft de *fatwā*'s als een dynamische inspanning tussen Riḍā en zijn lezers. Om inzicht te verwerven in de aard en omvang van deze *fatwā*s worden twee vragen behandeld: Welke vragen waren belangrijk in de ogen van de mustaftin (vraagstellers)? Welk effect hadden de zendingsactiviteiten en de polemieken over de islam op het onderwerp van deze vragen? Riḍā's lezers waren nieuwsgierig naar zijn percepties van bepaalde kwesties die voortkwamen uit hun dagelijkse contact met het zendingswerk. In dit hoofdstuk wordt ook een interessante *fatwā* van Riḍā over de dood van Jezus nader bestudeerd. In zijn antwoord op een vraag vanuit Tunesië over de dood van Jezus beklemtoonde Riḍā dat het theoretisch mogelijk is dat Jezus een natuurlijke dood was gestorven, nadat hij door God gered werd. Deze lijn van denken sluit aan bij het gedachtengoed van zijn leermeester Muhammad ʿAbduh en in beperkte mate ook bij de uitgangspunten van de Ahmaddiya-beweging. De invloed van deze *fatwā* strekte zich uit tot 1942, het jaar waarin de latere Sheikh Al-Azhar Maḥmūd Shaltūt een *fatwā* afkondigde die qua inhoud aansloot op die van Riḍā.